

УДК 82–94[821.161.2–1 Шашкевич: 262.12Левицький]

Василь ГОРИНЬ

ПОЕТ МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ І МИТРОПОЛИТ МИХАЙЛО ЛЕВИЦЬКИЙ (Хроніка однієї цензури)

Проаналізовано окремі сторінки біографій поета Маркіяна Шашкевича та митрополита Михайла Левицького, визначено їх внесок у поживлення культурно-просвітніх та духовно-церковних процесів у краї. Відзначено, що вихідці зі священничих родин увійшли в “українську духовність”: перший як будівничий церковно-громадського життя української спільноти в півдавстрійській Галичині, другий як речник національно-культурного відродження краю, творець нової літератури на західноукраїнських землях.

Ключові слова: М. Шашкевич, М. Левицький, Львівська духовна семінарія, цензура.

Маркіян Шашкевич – речник національно-культурного відродження Галичини, керівник літературно-просвітницького гуртка “Руська Трійця”, співавтор і видавець альманаху “Русалка Дністрова” – першої ластівки нової української літератури на західноукраїнських землях.

Народився Маркіян Шашкевич 6 листопада 1811 р. в с. Підлисса Золочівського повіту на Львівщині в родині священника Семена Шашкевича. Освіту здобував у Львівській та Бережанській гімназіях. Із 1829 р. навчався у Львівській генеральній духовній семінарії, одночасно студіював теологію та філософію у Львівському університеті.

Восени 1833 р. згуртував прихильників рідної мови, що згодом оформилися у культурно-просвітній гурток, який увійшов в історію української суспільної думки як “Руська Трійця”. Гуртківці активно займалися фольклорно-збирацькою діяльністю, прагнули проявити себе в художній творчості. У 1833 р. вони підготували рукописний збірник “Син Русі”. Другий збірник “Зоря” (1834) готувався до друку, однак цензура заборонила його. Основна частина матеріалів “Зорі” потрапила до альманаху “Русалка Дністрова”, який підготували Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький. Вийшов альманах в угорському місті Буді (1837) в обхід львівської цензури. Майже увесь тираж книжки було конфісковано, а видавцем оголошено догани із суворим попередженням, їх безперестанно переслідували, обшукували.

У 1838 р. після закінчення Духовної семінарії Маркіян Шашкевич одружився з Юлією Крушинською, дочкою священника с. Деревні Жовківського повіту. Працював душпастирем у віддалених від Львова селах: Гумніська (1838), Нестаничі (1838–1841), Новосілки Ліські (1841–1843). Захоплення викликали його глибокі проповіді рідною мовою, за ним пішли інші священнослужителі.

У літературу Маркіян Шашкевич увійшов як поет-романтик, у доробку якого вірші різноманітних жанрів; залишив також прозовий твір “Олена”. Він автор

наукових розвідок, серед яких вирізняється гострополемічна праця щодо спроби запровадити в українське письменство латинського алфавіту (ініціатива о. Й. Лозинського), де М. Шашкевич став на захист української писемної традиції (“Азбука і Abecadło”, 1836).

Теоретичні положення “Передслів’я” до “Русалки”, статті “Старина”, художня спадщина “Трійці” стали основою естетичної концепції західноукраїнського романтизму. Працював М. Шашкевич над лінгвістичними матеріалами, готував Граматику руську, трудився над Словником руської мови, відомий його внесок у фольклористику. М. Шашкевич – автор першої “Читанки для діточок в народних школах” (1836, видано 1850 і 1853 рр.). Був одним із перекладачів “Слова о полку Ігоревім”, перекладав також Святе Письмо та твори із слов’янських, німецької та латинської мови. Написав “Псалми Русланові” – своєрідні прозові поезії.

Із семінарських років М. Шашкевич хворів, бідував, за власними словами, був “гноблений крайньою убогістю та нуждою”. Після загострення тяжкої легеневої хвороби помер 7 червня 1843 р. в Новосілках, де й був похований. В 1893 р. у 50-річчя смерті тлінні останки М. Шашкевича були перевезені до Львова і з великими урочистостями перепоховані на Личаківському цвинтарі. У 100-річчя від дня народження Будителя Галицької України-Руси, зачинателя нової літератури в краю на Білій Горі в Підлиссі споруджено величний пам’ятник – пірамідальний хрест авторства архітектора О. Лушпинського.

Не зберігся прижиттєвий портрет М. Шашкевича. Згодом художники М. Івасюк, І. Труш, С. Пшемеська-Губерова та інші відтворили його образ на основі спогадів сучасників і на підставі родової подібності його сина Володимира.

Михайло Левицький – одна з найчільніших постатей Греко-Католицької Церкви, другий з черги предстоятель відновленої (1807) Галицької митрополії, призвідник налагодження релігійно-церковного і громадсько-культурного життя. Понад сорок років очолював Греко-Католицьку Церкву, від 1848 р. він примас коронного краю Галичини, тобто був першим серед церковних єрархів обох обрядів – римокатолицького і греко-католицького.

Народився Михайло Левицький 16 серпня 1774 р. в містечку Ланчині на Покутті в родині пароха Степана Левицького. Навчався в головній школі у Станіславові, згодом у Львівській генеральній духовній семінарії, яку закінчив у 1797 р. Після закінчення семінарії зайняв посаду префекта цього закладу. 1798 р. був висвячений на священника, підготував і захистив дисертацію, став доктором богослов’я. Від 1800 до 1804 рр. викладав церковне право і пастирське богослов’я у Studium Ruthenium, один рік був деканом богословського відділення Львівського університету. З 1804 р. – парох при соборі св. Юра, а 1808 р. – крилошанин Галицької митрополії.

У 1813 р. М. Левицький був іменований єпископом, очолив Перемишльсько-Самбірську єпархію. 17 серпня 1815 р. цар Франц І іменував його, а Апостольська столиця затвердила Галицьким митрополитом. Управу митрополії М. Левицький обійняв 31 травня 1816 р. З того часу, – як пише Феодосій Стеблій, – перед ним відкрилося широке поле духовної та суспільно-політичної діяльності, яка істотно позначилась і на громадсько-культурній сфері краю¹.

¹ Див.: *Стеблій Ф.* Митрополит Михайло Левицький і громадсько-політичне та культурне життя Галичини / Ф. Стеблій // Михайло Левицький та його доба. – Львів, 2010. – С. 24.

Ще раніше Михайло Левицький, як Перемишльський єпископ (1813–1818), відновив єпархіальну капітулу, підготував єпархіальний синод, розпорядився видати катехизм, схвалив видання букваря і катехитичних книжок для дітей, які злагодив учений-філолог, церковний і культурно-освітній діяч Іван Могильницький. Так, співпраця Перемишльського єпископа М. Левицького з каноніком І. Могильницьким позначена окремими починами в галузі шкільництва, намаганням визначити місце народної мови у творенні мови літературної як основи новітнього українського письменства – тими питаннями, котрі піднімав Перемишльський культурно-освітній гурток греко-католицьких священників².

У 1816 р. Михайло Левицький провів візитації більшості деканатів Перемишльської єпархії, сприяв реформуванню народного шкільництва. Почин митрополита підтримав синод єпархії 8 травня 1818 р., де й було ухвалено заснувати парохіальні школи з народною мовою викладання. Губернаторство погодилося із частковим запровадженням викладання українською мовою, однак митрополит Михайло Левицький, як з'ясувалося, дотримувався думки, що українська мова “не вироблена”. Не випадково свої відозви до духовенства він писав переважно польською або латинською мовами і підписував офіційні папери до вищих державних властей, які були підготовлені німецькою мовою. А українська мова, щоб конкурувати з мовами розвинених літератур, на його думку, повинна “вироблятися”³.

Багато уваги приділяв митрополит М. Левицький Львівській генеральній духовній семінарії, постійно дбав про підготовку кадрів духівників, здатних прислухатися релігійно-просвітньому самоусвідомленню українців, прищепленню люду християнської любові до своєї віри. Проте у 1830-х роках, у час революційних подій та у зв'язку з небезпекою активізації діяльності польських таємних організацій, митрополит завбачливо старався запобігти шкідливим впливам і небажаним зв'язкам вихованців духовної семінарії з членами таких організацій. Він надсилав свої розпорядження та конкретні доручення ректорату семінарії про необхідність вжиття запобіжних заходів проти втягування вихованців-богословів у крутіж політичних рухів.

А тут ще з'явилися упорядники фольклорних збірників, автори літературних альманахів, котрі видають свої творіння, обходячи місцеву цензуру, до того ж у львівську поліцію та кримінальний суд надходять доноси, що ті видавці підозрюються у причетності до студентських таємних організацій, читають заборонену літературу, навіть виготовляють та поширюють відозви і т. п.

У такій ситуації Митрополічій консисторії та особисто митрополиту М. Левицькому необхідно було свої високі церковні обов'язки узгоджувати із суспільними обставинами і політичною відповідальністю перед австрійським урядом. Треба було з “дипломатичною” виваженістю поєднувати духовну діяльність із мирськими ділами. Проте, будучи ознайомлений із “Русалкою Дністровою”, митрополит попри цензурний присуд не здобувся вникнути в новизну літературних поглядів та мовних переконань діячів “Руської Трійці”. А саме мова в цю добу відіграла

² Див.: *Стеблій Ф.* Предтеча “Руської Трійці”. Перемишльський культурно-освітній осередок першої половини XIX ст. / Ф. Стеблій. – Львів, 2003. – С. 5–44.

³ Див.: *Шалата М.* Митрополит Михайло Левицький і літературне життя Галичини періоду “Весни народів” / М. Шалата // Михайло Левицький та його доба... – С. 116.

вирішальну роль не лише для розвитку літератури (прагненням “зарадити нестачі руської літератури”), але й для розвитку української духовності та ідентичності.

У 1834 р. вихованці Львівської духовної семінарії, що згуртувалися у кружок “Руська Трійця”, уклали другий літературний збірник (після рукописного “Син Русі”, який не планувався до видання) під назвою “Зоря, писемце, посвячене руському язичу...”. Епіграфом до майбутнього альманаху мали стати слова, які вніс Маркіян Шашкевич: “Світи, зоре, на все поле, закіль місяць зійде”. Збірник призначався до друку, та не судилося засвітити тій зіроньці. Рукопис збірника не зберігся, і ми знаємо про нього лише із висновку на “Зорю” віденського цензора слов’янських книг Варфоломія Копітара. Основу збірника склали фольклорні та оригінальні твори авторів-семінаристів.

Уже 8 червня 1834 р. президія Галицького губернського управління звернулася з листом до Міністра внутрішніх справ Австрії Й. Зедльницького з проханням дати вказівку Центральному управлінню цензури у Відні перевірити “написаний руською мовою” твір “Зоря” для остаточного висновку про можливість його надрукування⁴.

Цензорський висновок Варфоломія Копітара⁵ не забарився. Він містив попередні застереження, що зводились до наступних моментів. У той час, коли цей твір, “присвячений руській мові” (“на діалекті”), буде “утішним і приємним” для русинів Галичини й Угорщини (Угорської України), а сфера його впливу поширяться, то “наші” (галицькі) і “російські” (на східноукраїнських землях) поляки будуть дивитися на цю “непривілейовану літературу з ревністю і заздрістю” (така ж реакція буде з боку великоросів з Москви і Петербурга). Природне майбутнє цієї нової літератури, – читаємо у висновку, – “розвиватися за рахунок польської та великоросійської”. Отож, веде далі цензор, чи повинна Австрія “підтримувати русинів за рахунок та на шкоду польській літературі?” Такі оцінки, з погляду цензора, “непривілейованої літератури” відображали загальнодержавницький погляд на руську справу в краю (3, 52).

А загалом, на думку В. Копітара, зміст рукопису “Зоря” в основному непоганий: за мовою, матеріалом і трактуванням “доволі ґрунтовний” – “все на хорошому русняцькому діалекті”, але у зв’язку із включенням фрагменту пісні про “ватажка козаків Хмельницького” книжка буде ворожа Польщі. Все ніби непогано, але та стаття Маркіяна Шашкевича про Богдана Хмельницького і портрет самого гетьмана, до того ж уведення в літературу “русняцького (малоросійського) діалекта”, який ще не має словника, щоб у сумнівних випадках можна б знайти пояснення, викликають застереження. Тому віденський цензор вважає, що повинен передати рукопис до Львівського книжково-ревізійного управління для рішення цензора греко-католицького ординаріату (3, 52–53).

Як бачимо, центральне управління цензури боялося, як власної тіні, “русняцького діалекта”, руської мови, лякалося літератури на цій мові, сахалося, як би це не

⁴ Див.: “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – Київ, 1989. – № 2. – С. 51. Далі, посилаючись на це видання, у тексті в дужках зазначається номер документа і сторінка.

⁵ Українсько-руський архів. – Львів, 1910. – Т. 3. – С. 6–9.

зашкодило полякам, які дивляться на нову “непривілейовану літературу з ревністю і заздрістю”. А ще – яка реакція буде з боку “привілейованих великоросів”?!

Після високого доручення щодо повторного цензорського перегляду альманаху “Зоря” В. Копітар підтвердив своє попереднє рішення і зробив висновок: “дозволено відповідно до загальних цензурних норм!” (4, 53). Однак оскільки тут має місце “конкретний і чисто політичний випадок”, то віденський цензор “змушений наполягати” на міркуваннях львівського цензора, якому відоме становище в Галичині та він може згідно з цим мотивувати своє рішення.

У зв’язку з тим, що такого цензора у Львові не було, Міністерство внутрішніх справ Австрії 15 січня 1835 р. ставить питання перед Галицьким губернським управлінням про призначення власного цензора україномовних книг. Слід мати на увазі, що тут йдеться про мову, яка тепер “поступово отримує свою власну літературу, до утворення і поширення якої навіть у певному політичному плані не можна бути байдужим”, що робить особливо бажаним одночасну ревізію книг і рукописів, написаних “мовою русняків”, людиною, що “добре знає національні відносини і провінціалізм мешканців Галичини” (8, 52).

Тут же міністр висловив свої вимоги перед майбутнім кандидатом на цензорську посаду для перегляду руських книг і рукописів, котрий мав би бути з “бездоганною репутацією і гідними політичними принципами” (почесні каноніки і професори Львівського університету В. Левицький і О. Криницький розглядалися як можливі кандидати на пост цензора). Отже, йшлося про особу, яка б повністю підходила для призначення, гідної довір’я “як через свою моральність і релігійність, державно-громадську поведінку, так і в плані точного і практичного знання руської мови” (8, 60). А щодо рукопису “Зорі”, то його вирішили передати для перевірки “надійному літераторові”, особливо з тих, які повинні бути в розпорядженні місцевої консисторії.

Невдовзі керівник президії Галицького губернського управління Франц Кріг звернувся з листом (23 лютого 1835 р.) до митрополита М. Левицького у справі цензурування альманаху “Зоря” та призначення для Галичини цензора руських книг (9, 60–61). Насамперед у листі зазначено, що рукопис збірника “Зоря” перевірений віденською цензурою і за загальними цензурними нормами “визнаний допустимим до друку”. Однак слід знати, чи немає в ньому виразів, що містять у собі, “зважаючи на провінційні обставини”, щось недозволене, тому висловлено просьбу дати рукопис для оцінки якомусь літераторові, що знає руську мову.

Оскільки руська мова новітніх часів “відрізняється від церковної і старослов’янської, на якій написані цінні твори, зокрема в галузі історії, і ця мова має тенденцію до літературного самовстановлення”, тому настав час встановити для неї окрему цензуру. Чекаючи на рекомендації Його ексцеленції щодо певних осіб-претендентів, високий чиновник краю ще раз нагадує, що вони за “своїми моральними та релігійними якостями і своєю громадською поставою” повинні заслуговувати на довір’я і з огляду “практичного знання руської мови та провінційних обставин” були повністю придатні для зазначеної цілі (9, 60). У додаток: цензор руської літератури при мізерному обсязі своєї роботи не може претендувати на значну плату, тому було би бажаним визначити людину, “яка б погодилася прийняти на себе згадані обов’язки лише заради честі або за дуже невеликий гонорар”. І, як у

ті часи було заведено, низький поклін найвищому духовному достойникові: “Приймайте, Ваша ексцеленція, вирази найвищої поваги, з якою я маю честь перебувати Вашої ексцеленції послужним слугою” (9, 61).

Донесення митрополита Михайла Левицького президії Галицького губернського управління від 27 травня 1835 р. із пропозиціями про недопущення до друку альманаху “Зоря” Маркіяна Шашкевича та про кандидатуру на посаду цензора українськомовних книг заслуговує детального розгляду⁶.

Рукопис “Зоря, писемце, посвященеє руському язику”, “складене Русланом Шашкевичем”, було передано для детальної перевірки докторові теології, професорові моральної теології університету, почесному канонікові Венедиктові Левицькому. Згідно з його відгуком, цей рукопис “як щодо змісту, так і щодо вжитих виразів, містить багато такого, що через тутешні провінційні обставини є недозволеним, отже, непридатним для друку” (10, 61). Із цим поглядом професора і почесного каноніка В. Левицького (у майбутньому цензора) митрополит М. Левицький цілком згідний і, незважаючи на те, що рукопис визнаний цензурним управлінням за загальними нормами як допустимий, він “з огляду на провінційні обставини” є непридатний для друку. Далі фіксуємо перелік тих причин, що зумовили такий висновок (у скороченому варіанті зачитуємо ці висловлювання) із донесення митрополита:

1. “Самі тільки нагадування про сумні історичні події, зв’язані з релігійним і політичним гнітом, який під колишнім польським урядом терпіли тутешні жителі і корінні русини [...] і який спричинив криваву відплату під час війни Хмельницького, викликали б гіркі відчуття, коли б рукопис був надрукований і розповсюджений.

2. Цей твір може дати привід тим, хто схильний ставити під сумнів відданість місцевого греко-католицького кліру і галицько-руської нації австрійському царському урядові, звинувачувати згаданий греко-католицький клір і руську націю у прихильності до Росії і неуніатської церкви, особливо з тієї причини, що згаданий твір написаний вихованцем греко-католицької семінарії Маркіяном Шашкевичем, який, напевне, щоб не бути розпізнаним, взяв собі надумане ім’я Руслан.

3. [...] Тенденція, яку обрав у даному творі вихованець семінарії Шашкевич, не може бути підтримана. Для нього, як кандидата священницького стану, найближчим, зв’язаним з його професією, полем діяльності є теологія, теологічна мораль, вивчення Біблії, церковна історія і т.д., де він може знайти достатньо матеріалу, щоб себе літературно випробувати в народній мові, написати загальнокорисну моральну книгу для народу і тим відзначитися.

4. Загально помітний тепер у молоді потяг до досягнення авторської слави шляхом компіляції статей і віршів тим менше може мати схвалення і дозвіл відносно кандидатів духовного стану, що міг би перешкодити їх професійним студіям і спонукати їх до контактів з людьми, які дотримуються шкідливих тенденцій і хибних принципів” (10; 61, 63).

Отже, у донесенні митрополита М. Левицького президії Галицького губернського управління після відгуку на той час почесного каноніка В. Левицького чітко сформульовано митрополиче бачення проблеми, з цього розуміємо: матеріал про політичний та релігійний гніт, якого зазнали “корінні русини” під колишнім польським урядом і “криваву відплату” Богдана Хмельницького, викликав би

⁶ Див.: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49.– Львів, 1909. – С. СХХV–СХХVII.

“Гірки відчуття”, власне, польського “екс-панства”; потрібно завжди пам’ятати про відданість як греко-католицького кліру, так і галицько-руській нації цісарському урядові (прикметний акцент); а також слід не забувати про можливе звинувачування галичан у прихильності до Росії. І нарешті, митрополічі рекомендації для вихованця семінарії Маркіяна Шашкевича, що заховався за “надуманим” ім’ям Руслан. Його ініціатива і обрана тенденція не можуть бути підтримані. Шашкевичу як кандидатові священницького стану треба обирати належне поле діяльності: теологію, мораль, церковну історію – саме там слід випробовувати себе в народній мові, творити корисні книги для народу. А потяг до авторської слави може перешкодити його професійним студіям і спонукати до контактів з небажаними людьми. Водночас із вищенаведеного випливає, що Венедикт Левицький добре ознайомився із висновком віденського цензора Варфоломія Копітара і, по суті, погоджувався із його застереженнями. Із таким поглядом був цілком згідний і митрополит.

А в другій частині цитованого вище донесення, де йдеться про призначення цензора для русько-мовних рукописів, висловлені деякі судження, що проливають світло на розуміння М. Левицьким засадничих питань щодо Галичини, її корінного населення та мови цієї руської нації. Було запропоновано на призначення цензора дві особи: доктора теології та професора моральної теології місцевого університету Венедикта Левицького і професора біблійних студій цього університету Якова Горовського. Щодо Галичини, її корінного населення та його мови, то тут розмірковування Їх ексцеленції виглядають, скажімо, заплутаними, особливо з визначеннями “руський” і “русинський”.

Так, читаємо в донесенні митрополита, сучасна (тодішня) Галичина колись називалася *Russia Rubra* [Русь Червона], також *Ruthenia* [Русь], її корінне населення *Rutheni* [русини], *Natio ruthena* [руська нація], по-німецьки *Ruthener* [русини], а “слов’янський народний діалект руської нації” здавна позначався назвою *lingua ruthenska* [мова русинська], *Ruthenische Sprache* [руська мова]. І наостанок. “Назва «русинська мова» є новим винаходом і справляє неприємне враження, тому було б бажано і доцільно зберегти початкову, протягом семи століть загальноживану назву *Ruthenische Sprache* [руська мова] і призначити цензора для “*Ruthenische Literatur und Sprache*” [руської літератури і мови]” (10, 63).

Згодом Галицьке губернське управління донесло Міністрові внутрішніх справ Австрії точку зору архієпископа про непридатність до друку рукопису збірника “Зоря”, і приєдналось до думки митрополита. Щодо призначення цензора руської літератури, то надавалась перевага почесному канонікові доктору Венедиктові Левицькому, який згідно з рекомендаціями мав “усі необхідні для цього якості та високу наукову освіченість” (11, 64). Міністр Й. Зедльницький надав право завершити справу з рукописом через місцеве книжково-ревізійне управління з поміткою “не дозволяється”, погоджуючись із призначенням для Галичини В. Левицького цензором творів і книг, що видаються руською мовою (12, 65).

Отже, “Зоря, писемце, посвячене руському языку” до друку не було дозволено, вихованцю духовної семінарії М. Шашкевичу вказано поле діяльності, В. Левицький став цензором книг, що видаються руською мовою. Так завершилася перша цензурна справа щодо видання альманаху “Зоря”, так відбулося заочне знайомство поета Маркіяна Шашкевича з митрополитом Михайлом Левицьким.

Двері до наступних видань були ніби закриті, але час розпорядився по-іншому – ініціатив молодих видавців не зупинити. Скоро новопризначеному для Галичини цензорові довелося розглядати іншу видавничу справу, та почесний канонік професор Венедикт Левицький іспиту перед історією не склав.

А поки вирішувалася доля “Зорі”, допоки виносили рішення в урядових кабінетах та палатах консисторії, молоді ентузіасти “пішли в народ” для знайомства з народними звичаями і обрядами, запису фольклорних творів тощо. Шашкевичем та його товаришами зацікавилася поліція. У М. Шашкевича спершу було проведено обшук, під час мандрів гірськими селами І. Вагилевич був арештований, гуртківців узято під нагляд.

М. Шашкевич підготував брошуру “Азбука і Abecadło”, яка з допомогою Я. Головацького була надрукована в Перемишлі й вийшла у світ 1836 р. У праці заперечено намагання запровадити в українське письменство латинський алфавіт, як це пропонував ініціатор азбучної реформи о. Й. Лозинський. Тоді, у 1836 р., М. Шашкевич уклав першу українську “Читанку для діточок”, того ж року виголосив в семінарії промову та в соборі св. Юра проповідь українською мовою. Енергійний семінарист підійшов до головної справи свого життя – видання альманаху “Русалка Дністровая” (Будима, 1837).

Ще 8 березня 1836 р. І. Вагилевич у листі до російського історика Михаїла Погодіна серед новин літературного життя в Галичині повідомляв, що Руслан Шашкевич, “іздатель руської і польської азбуки, приготовив сочиненіє під названієм «Русалка», посвяченеє любителям руської словесности” (15, 71). Я. Головацький у листі до чесько-словацького поета і вченого Я. Коллара від 13 серпня 1836 р., інформуючи про літературні новини, також писав про намір видати в Буді альманах “Русалка Дністрова”: “Найближчим часом маю намір відіслати в Пешт п. Петровичу (сербський громадсько-політичний і культурний діяч, який надав допомогу в публікації в Буді альманаху “Русалка Дністрова” – В. Г.) «Русалку Дністрову» – альманах на нашій руській народній мові” (19, 75). Той же І. Вагилевич у наступному листі до М. Погодіна (22 серпня 1836 р.): “Лиш тепер виходить в руськім язичі в Будимі «Дністровая Русалка» – новогодник на 1837 р. [підготовлений] Русланом Шашкевичем” (ідеться про друкування альманаху в Будаїській друкарні Пештського університету – В. Г.) (20, 75).

Нарешті І. Вагилевич у листі до Михайла Максимовича від 7 березня 1837 р., зазначаючи про нестерпні умови розвитку української літератури в Галичині, наголошує про тиск “гострої цензури”: “...Ще тогді вліті М. Шашкевичем відісланий забавник до Будима, та відпечатан, ще не дійшов сюди, до нас [...]. Вп’ять, у нас вельми гостра цензура, бо не токмо що всі за границею печатані книги лежать по році і по більш у цензури – то саме діється з книгами, проходячими з угорських країн” (25, 81).

У хроніку видання “Русалки” окремим штрихом вплетена інформація сербського письменника і публіциста, редактора часопису “Србскій Народний листь” (1837, №16) Теодора Павловича про вихід з друку альманаху “Русалка Дністрова”. Сербський друг членів “Руської Трійці” пише: “Найновіший, однак, твір малоросійської літератури, який дійсно можна рекомендувати кожному любителю слов’янської літератури, особливо філологам і граматакам, насамперед ради пізнання тієї мови, якою розмовляє більше мільйона слов’ян, є надрукований тут, у Буді, 1837 р. під

назвою «Русалка Дністрова». Це перша книга, написана простою малоросійською мовою і надрукована нашими громадянськими буквами» (28, 84) Т. Павлович також в листі привітав і Я. Головацького з виходом у світ альманаху (22 квітня 1837 р.). За нотатками Я. Головацького, «Русалка» була вже готова 4 грудня 1836 р.

Тим часом керівник президії Галицького губернського управління 24 квітня 1837 р. доносить Міністрові внутрішніх справ Австрії про виявлення революційної відозви, яка поширювалася серед вихованців Львівської духовної семінарії. Зміст цієї «мерзеної» відозви вказував на «планомірну обробку» руського народу краю. Її спрямованість, читаємо в донесенні, на революційній основі добитися «об'єднання польського і руського народів», «знищити любов і відданість народу до монарха, який подається як справжній винуватець усіх тягарів і страждань народу, а аристократія, духовенство, вищі офіцери і чиновники – як його оплачувані помічники» (30, 86). Судячи з точних знань про провінцію, автор цієї відозви, очевидно, є галичанином і «напевно, належить до таємної організації». Виявлену відозву копіювали, передавали і читали вихованці семінарії (її відібрав префект студій І. Льницький). У результаті кількох теологів виключив митрополит з теологічних студій, і вони опинилися під поліцейським наглядом.

У донесенні Львівської дирекції поліції згаданому Міністерству цього ж місяця вказано, що тематика цих відозв спрямована на те, щоб «обробити молодь і нижні класи народу в революційному дусі й запламувати більшість галицького населення», яке до цього часу було «вірним високому урядові». Крайова президія вважала за необхідне вжити заходів, щоб запобігти поширенню шкідливих впливів на суспільність виключених із семінарії вихованців (31, 87–88). Однак ця екзальтована молодь, переповнена почуттям солідарності, за спостереженнями поліції, подібні суворі заходи не розглядала як покарання, бо свої вчинки вважала «благородною ідеєю», за яку вони боролися.

Директор Львівської поліції Л. Захер знову повідомляє, що 17 травня 1837 р. одержав таємний донос (пообіцявши не розголошувати ім'я) про поширення серед львівської молоді таємних організацій (32, 90–93). У числі членів цих організацій названі прізвища Маркіяна Шашкевича (засновника руської школи у греко-католицькій духовній семінарії), Якова Головацького (одного з керівників російської партії в семінарії), Івана Вагилевича (дуже ексцентричний, переписується з російським ученим Михаїлом Погодіним). Так окреслилась стержнева лінія проблеми – гурток «Руська Трійця» і його головна праця – альманах «Русалка Дністрова», який у серпні 1837 р. був внесений до списку видань, заборонених віденською цензурою.

І тут знову слово бере Львівська духовна семінарія. 13 червня 1837 р. відбулось засідання ректорату духовної семінарії у справі вихованців М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького, запідозрених у виданні в обхід львівської цензури альманаху «Русалка Дністрова» (протокол писав префект студій І. Льницький). Ухвалено допитати в ректораті вихованців семінарії М. Шашкевича та І. Вагилевича та екстерніста львівської дієцезії Я. Головацького і передати результат управі Митрополитчої консисторії (33, 93). Видавці й автори «Русалки Дністрової» таким чином стали на допиті перед керівництвом Львівської духовної семінарії.

Допит М. Шашкевича, слухача 4 курсу теології, І. Вагилевича, теолога 1 курсу, а також Я. Головацького, екстерніста 1 року теології, у справі видання в обхід

місцевої цензури альманаху “Русалка Дністрова” відбувся 13–15 червня 1837 р. Допит проводили в. о. ректора семінарії, цензор руських книг В. Левицький, віце-ректори К. Дембіцький та А. Вітошинський, а також префект студій І. Ільницький⁷.

Матеріали допиту вихованців семінарії частково висвітлені у працях шашкевичезнавців, які спорадично зверталися до протоколу допиту, щоб зрозуміти його зміст, і з'ясувати поведінку видавців “Русалки Дністрової”. Адже кожний з них знав, що його чекає суворе покарання, і всі вони можуть постати перед виключенням із семінарії. Зупиняюся детальніше на цьому матеріалі, щоб прослідкувати, як здійснювався посилений наступ тепер уже місцевої цензури на видавничі змагання молодих видавців-ентузіастів. Як побачимо нижче, хроніка цензурування продовжувалася.

Усім трьом допитуваним члени ректорату (й зрозуміло, в. о. ректора як ново-призначений цензор) з метою всебічного дізнання ставили запитання, які зводилися до таких: Чи ви писали статті, що знаходяться в книжечці? Які були головні наміри під час створення збірника? Чому рукопис подавався до друку в Угорщині й хто його туди переправляв? Хто покривав витрати на видання? Що означає згадування багатьох осіб у передмові? Нарешті, чому посміли друкувати збірник без відома ректорату та за межами провінції? І. Вагилевича, крім іншого, запитували, як і коли він познайомився з московським професором М. Погодіним, з котрим вів листування. Найголовніше, про що хотіли дізнатися члени ректорату, чому семінаристи, підготувавши цей “збірник народних пісень і оповідань”, саме в Угорщині подали його до друку.

На останнє питання і М. Шашкевич, і Я. Головацький відповідали, що там, в Угорщині, “друкування і папір обходяться дешевше” і в Пешті організувати видання книжки не вимагало особливих зусиль. Уникнення тутешньої цензури не було їхньою метою, бо слід було передати в цензуру книжечку там, де її друкували – в Угорщині. Питання про наміри підготовки та створення збірника вимагало недвозначної відповіді, і тут однієї позиції автори “Русалки Дністрової” не висловлювали.

Відповідь Маркіяна Шашкевича була чіткою: “Я випробовував свої сили руською мовою, оскільки це моя рідна мова, яка значно відрізняється від мови церковної і великоросійської..., і хотів заложити наріжний камінь для її дальшого розвитку і тим самим зарадити нестачі руської літератури. В час написання статей, – читаємо далі, – моїм головним наміром було сприяти розвитку руської мови і літератури цією мовою настільки, наскільки вистачало моїх слабких сил. Оскільки я був впевнений, що ця мова значно відрізняється від церковної і російської (московської) мови, то я шукав її в мові народу, збирав там, де мав змогу, за прикладом Вацлава з Олеська народні пісні і народні казки, щоби на них краще досліджувати будову руської мови” (34, 94).

Тут маємо виклад основних засадничих принципів молодих романтиків. Одночасно вже у семінарські роки в Шашкевича починає прогресувати хвороба, і тому він жаліється на свої “слабкі сили”.

Яків Головацький заявив, що, видаючи збірник, прагнув, аби руські народні пісні, які багатьма видані латинськими буквами, були “надруковані руською мовою, її власною орфографією”. Він доставив збірник для друку в Угорщину, бо в 1835 р. навчався там на 1-му курсі філософії, а в наступному році продовжив навчання у Львові, тому передав ведення видавничих справ Георгію Пётровичу, котрий там

⁷ Див.: Зоря (Львів). – 1888. – № 1. – С. 12–14.

навчався (34, 98). Посилання обох, Шашкевича і Головацького, на приклад Вацлава з Олеська у збиранні народних пісень дає підставу припустити, що допитувані узгоджували свої відповіді завчасно.

У той же час Іван Вагилевич дещо заплутався у своїх відповідях. Так, він передав свої матеріали М. Шашкевичу, щоби помістити їх у “Зорі”. Однак після того, як побачив їх недосконалість, то залишив поезію і звернувся до філософії та історії, бо зрозумів, що “ці перші літературні спроби несвоєчасні”. Потім, мовляв, вимагав повернення своїх творів і “заборонив подавати їх до відкритого друку”, а згодом знайшов їх надрукованими “у зовсім невідомому досі журналі «Русалка Дністрова», а прочитав їх у примірнику, який передав йому Головацький (34, 96–97).

Отож, вимагав у Шашкевича повернення своїх статей, проте це залишалося без уваги, а тепер завдяки Головацькому прочитав їх у “Русалці Дністровій”. Пригадаємо, що ще в березні 1836 року в листі до професора М. Погодіна І. Вагилевич повідомляв, що Руслан Шашкевич підготував “сочіненіє під названієм «Русалка»”, а в листі до згаданого адресата 22 серпня того ж 1836 р. Далибор-Іван Вагилевич писав: “тепер виходить в руській язичі в Будимі «Дністровая Русалка» – новогодник на 1837 рік, [видаваний] Русланом Шашкевичем” (20, 75). Так, одержав від М. Погодіна два листи літературного змісту, які передав ректорові семінарії для перегляду.

Як відповідали товариші І. Вагилевича на останнє питання на допиті: “Чи маєте ви що-небудь додати до сказаного або що-небудь змінити?”, скажу їхніми словами: “Мені нічого до сказаного Далибором-Іваном ні додати, ні що-небудь змінити”.

Після проведеного допиту в. о. ректора семінарії, він же цензор руських книг, В. Левицький відразу підписує донесення високоповажаній консисторіальній президії у справі цензурування і заборони альманаху “Русалка Дністрова” (“складеної руською мовою книжечки”). Повідомляється, що цензурування названої збірки народних пісень завершене і прийнято рішення про її заборону. Основна причина в тому, що вміщені в ній матеріали є “несвоєчасним духовним витвором екзальтованої юнацької фантазії, читання якого, особливо в теперішній час, може ввести в оману легковажних і викликати у них невдоволення існуючим (?..)” (35, 99). Крім того, окремі речення, відірвані від основного тексту авторів, можуть бути неправильно витлумачені, що стало б “шкідливим для честі семінарії”. Ретельним розслідуванням у справі трьох осіб встановлено, що Шашкевич і Головацький видрукували цю книжечку власним коштом в Угорщині “без усякого підозрілого умислу, а лише через недосвідченість, юнацьку легковажність і марну жадобу літературної слави”. Останні слова давали підставу сподіватися на полегшення кари, але ж видання було здійснене без дозволу цензури, тому згаданим особам “ректорат виніс сувору догану і під загрозою найсуворішого покарання заборонив їм усяке листування в літературних справах” (35, 100).

Митрополита консисторія повідомила президію Галицького губернського управління про проведення ректоратом семінарії допиту авторів та видавців збірника “Русалка Дністрова”, винесення цим особам суворої догани. Ректорові дано вказівку вихованців Шашкевича Маркіяна і Вагилевича Івана до особливого розпорядження не відпускати на чергові канікули, а екстерніст Головацький Яків до подальших вказівок також повинен залишатися у Львові (38, 103; 39, 104).

Важливим у нашому контексті є донесення міністра Й. Зедльницького від 16 червня 1837 р. імператорові Австрії Фердинанду I про викриття слідів революційної пропаганди серед вихованців Львівської духовної семінарії та поширення відозв із закликом до єднання українського і польського населення. Міністерство вважає, що “галицькі піддані руського походження і особливо греко-католицький клір при всіх обставинах вірно стояли на боці уряду”, вони не піддавалися “заманюванню революційною пропагандою”. Однак останнім часом виявилось, що серед львівських теологів, особливо в духовній семінарії, викриті сліди політичних підступів, “багато вихованців стали політично неблагонадійними”.

Галицька крайова президія інформувала митрополита про необхідність провести розслідування і прийняти суворі заходи щодо вихованців семінарії, проти яких висунуто звинувачення. У результаті проведеної в семінарії ревізії було виявлено багато творів, спрямованість яких у політичному аспекті небезпечна. Окремих теологів було виключено із семінарії, інших взято під поліцейський нагляд, для офіційних дій проти поширення відозв, характерних “своєю мерзенністю та шкідливістю”, залучено кримінальні власті (36, 100–101).

Водночас дирекції Львівської поліції стало відомо, що в духовній семінарії серед вихованців нібито існує Слов’янське товариство, головою котрого є М. Шашкевич, якому належить авторство звернення, що закликає русинів до громадського руху (40, 104). Правда, тимчасовий ректор духовної семінарії вказав на безпідставність таких донесень, які “походять з поганого розуміння деяких місць” “Русалки Дністрової” та “розповсюджуються з усякими доповненнями”. Можна віддати належне В. Левицькому, на адресу якого в дотеперішній літературі висловлено багато звинувачень щодо цензурної заборони “Русалки Дністрової”. У повідомленні, скерованому президії Митрополичої консисторії, він наголосив, що, за переконанням ректорату, “в семінарії ніколи не існувало і не існує тепер жодної організації вихованців, створеної для будь-якої злої цілі” (41, 106).

Отже, можемо констатувати, що Венедикт Левицький опинився в ситуації, яка вимагала від нього, як від новопризначеного цензора, скрупульозного розслідування обставин видання в обхід місцевої цензури збірника “Русалка Дністрова”, а виконання обов’язків ректора духовної семінарії диктувало потребу зберегти добре ім’я вихованців семінарії та захистити духовний заклад від небажаних підозрінь в нелояльності до королівсько-цісарського уряду.

Митрополича консисторія 8 липня 1837 р. надіслала Крайовій президії підсумкове повідомлення про результати слідства у справі видання “Русалки Дністрової” та про вжиті заходи щодо видавців альманаху, приклавши до донесення витяг з протоколу допиту М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького із власними застереженнями (43, 109–110; 44, 110–113). У результаті Крайова президія підсумувала, що видавці “Русалки Дністрової”, особливо М. Шашкевич, припустилися “каригідного вчинку”, а ще були підстави вважати, що цей збірник, з деякими змінами є тим, котрий у 1835 р. під назвою “Зоря” був відхилений цензурою. Керівник Крайової президії звертається із закликом до консисторії винести видавцям догану із застереженням, що у повторному випадку вони будуть безоглядно покарані, причому можливе навіть їх виключення з духовного стану (49, 115). Митрополича консисторія довела розпорядження Крайової президії від 29 серпня 1837 р. до відома ректорату

семінарії для повідомлення теологам, за поведінкою яких було встановлено нагляд. Дальше їх перебування у семінарії “не підлягало ніякому запереченню”.

Повертаємося до владних кабінетів, де так довго опікувалися видавничими проектами молодих ентузіастів-семінаристів, що старалися плекати рідну мову і прагнули “зарадити нестачі руської літератури”. Надсилаючи матеріали цензурного розслідування з приводу видання альманаху “Русалка Дністрова” міністрові Й. Зедльницькому, керівник Галицького губернського управління Ф. Кріг підсумовує: праця складається із творів, підготовлених М. Шашкевичем, Я. Головацьким та І. Вагилевичем або перекладених із сербської та чеської на українську мову народних пісень, “в політичному відношенні не має в собі, за винятком деяких місць, що допускають двозначне тлумачення, нічого небезпечного”. Також він говорить про те, що наміри трьох теологів у складанні та збиранні цих пісень “були літературними і стосувалися плекання руської мови”, а “статті Вагилевича включені до цього твору начебто проти його волі” (55, 120). Але головне, як писав Я. Головацький у листі до Г. Пётровича від 27 грудня 1837 р.: “«Русалка» заперечена і не буде позволена, бо, як кажуть, декотрі речі були вийняті із рукописі (із “Зорі” – В. Г.), котра раз була в цензурі підписана “damnatur” (“підлягає забороні”) (58, 122).

У додаток з’явився висновок цензора греко-католицьких книг Департаменту королівської цензури Павла Недокланського від 6 червня 1838 р., який перед поданням рукопису “Русалка Дністрова” переглядав його і рекомендував до друку. На його думку, у цій книзі не виявлено нічого, що вимагало б недопущення твору до друку, за винятком окремих місць передмови. Ні в народних піснях, ані у переспівах сербських пісень нічого шкідливого для держави немає. Як і слід погодитися з аргументами, щоб “слов’янські народи в письмі користувалися кирилицею, яка більше підходить для їхньої мови”. І висновок: “При ґрунтовному перегляді нижчепідписаний цензор не виявив нічого осудливого, хіба що заборони вимагають невідомі йому обставини” (69, 134–135). Цей висновок підтвердив 15 червня 1838 р. також головний цензор і ревізор книг Ради намісництва Угорщини Антоній Надь (70, 133).

Після описаних вище перипетій навколо “Русалки Дністрової”, насамперед урядово-губернської та консисторсько-семінарської переписки, до них приєднались установи Ради намісництва Угорщини (вища школа у Загребі, королівський університет у Пешті). Нарешті всемілостивий імператор Австрії Фердинанд I звертає увагу Угорської придворної канцелярії на “запущену справу цензури” в намісництві. У розпорядженні імператора від 5 липня 1838 р. нагадується про невідкладне виконання його ранішої вказівки про об’єднання комісії у справах освіти в Буді з центральною колегією цензури, потребу цензорів, які “мають бути запроваджені для міст Буді і Пешта”, а також про майбутнє залучення до цих органів “іногородніх цензорів і ревізорів книг”. Від Угорської придворної канцелярії вимагається пояснення причини “такого тривалого зволікання цієї термінової справи” (76, 134–135).

У 1841 р. до Президії Галицького губернського управління звернувся митрополит Михайло Левицький і просив дати політичну характеристику колишнім випускникам Духовної семінарії Якову Головацькому та Іванові Вагилевичу щодо їх придатності до прийняття духовного сану. Текст цього прохання дуже прикметний, в ньому відкривається низка моментів для характеристики перелічених духовних

кандидатів (усіх їх подано 17 осіб). Ці випускники давно закінчили теологічні студії, але замість того, щоб з'явитися на висвячення у священники і приступити до душпастирської служби в архієпархії, вони “тиняються по світу, забувають те, що вивчали під час навчання і втрачають церковний спосіб мислення, який їм старалися привити в семінарії” (97, 175). Обов'язок митрополита – допустити кандидатів до висвячення, але лише тоді, коли “шляхом попереднього канонічного зізнання буде доказано, що вони ще гідні сану священника”.

Та бувають випадки, а це особливо небезпечно, “коли ці теологи, протягом тривалого часу проводячи світський спосіб життя, починають задумуватися над політикою. Виникає небезпека, що хтось із них міг вступити в революційні організації”. Тому-то необхідне відповідне розслідування, адже І. Вагилевич і Я. Головацький закінчили теологічні студії в 1839 р. Однак обом їм за час навчання зроблено суворе попередження “за участь в публікації твору, забороненого місцевою цензурою і надрукованого в Угорщині”. До того ж було відомо, що І. Вагилевич далі підтримував зв'язки з російським професором М. Погодіним, збирав для закордонних кореспондентів літературні матеріали. Закінчувалося це прохання, під яким стоїть підпис митрополита М. Левицького, майже присудом І. Вагилевичу: “Такі заняття дозволяють припустити, що Вагилевич зовсім не думає про свою духовну професію і свідчать про те, що до цієї професії він вже не придатний” (97, 176).

Цитування цього прохання митрополита до Губернського управління засвідчує, що Митрополича консисторія не викинула з пам'яті того видавничого “прогріха” авторів “Русалки Дністрової”, пам'ятаючи, що їх дії набули широкого розголосу, і все, пов'язане з ними, потрібно мати “на контролі”. М. Шашкевич тут не згадувався, бо мова про його товаришів, але й до нього скоро повернуться, щоб інкримінувати нові звинувачення, пов'язані з участю в таємних організаціях. У Львівському кримінальному суді вже були агентурні дані про належність “настільки скомпрометованих” І. Вагилевича і Я. Головацького до проросійського товариства. Керівник Львівського кримінального суду М. Віттманн 21 травня 1841 р. доповідав Крайовій президії, що таємний донощик “назвав обох цих теологів членами товариства з проросійськими тенденціями, яке очолював вихованець семінарії Шашкевич” (100, 178). Йшлося про зізнання учасника названого підпілля Дмитра Мохнацького щодо зростання серед української молоді патріотичних настроїв, симпатій до Росії та прагнення до об'єднання слов'янських народів.

Узагалі, цей керівник Львівського кримінального суду постійно засипав своїми донесеннями Крайову президію, генерал-губернатора, Міністерство внутрішніх справ про таємні організації й товариства з метою створення загальнослов'янської держави (існування таких товариств у Відні та Братиславі), про небезпеку у зв'язку із зростанням патріотичних настроїв у Чехії, про симпатії української студентської молоді та духовенства до Росії тощо. Не забувалося у цих донесеннях висувати звинувачення щодо М. Шашкевича, І. Вагилевича, братів Я. та І. Головацьких, М. Устияновича та інших. Що характерно, найбільше ці інкримінації стосувалися студентської молоді та вихованців духовної семінарії, що, зрозуміло, вимагало відповідної реакції Митрополичої консисторії, здійснення конкретних заходів ректором духовної семінарії.

Як зазначає Ф. Стеблій, справді, у 1830-х роках виникла небезпека перетворення семінарії на терен активної політично-конспіративної діяльності польських тасмних організацій із залученням до неї прихильників з числа української студентської молоді. Митрополитові Михайлові Левицькому, – цитуємо далі оцінку шашкевичезнавця, – “довелося прикласти немало зусиль, щоб запобігти таким небажаним політичним впливам, зберегти її добре ім’я в очах уряду, захистити семінаристів і все духівництво від підозріння в нелояльності до влади і в нахилах до тасмної політичної діяльності проти неї та не допустити до можливих масштабних репресивних дій каральних органів, на зразок тих, що застосовувалися щодо політичних конспіраторів”⁸.

Керівництво семінарії за вказівкою консисторії вдавалося до низки попереджувальних заходів: обшуків і вилучення у семінаристів забороненої літератури та рукописних відозв, до закликів не спілкуватися з підозрілими, виключення порушників з семінарії та ін. Усе це так: і бажання зберегти добре ім’я вихованців, і намагання захистити їх та все духовенство від підозріння у нелояльності до влади – все містило позитивні інтенції, але така опіка і прискіпливий захист студентської молоді та духовного закладу, запобігання перед небажаними політичними впливами перетворювалися на догоджування владі. А змагання за розвиток рідної мови, творення на її основі нової літератури, просвітницькі заходи на самоусвідомлення народу, що й було напрямками діяльності “Руської Трійці”, як і видання нею альманаху “Русалка Дністрова”, котрим заманіфестовувалося національне відродження українців Галичини, попри врахування обставин, вказаних у високих розпорядженнях Крайової президії, вимагали, очевидно, не тільки заборони, покарань і безконечного переслідування.

Ректорат Львівської духовної семінарії одержує розпорядження митрополита М. Левицького від 16 жовтня 1841 р. представити характеристики на колишніх семінаристів. Ішлося про Я. Головацького, І. Вагилевича і О. Величковського для можливості їх висвячення. Щодо Я. Головацького, то було визнано, що його “абсолютно неможливо допустити до висвячення”. Стосовно І. Вагилевича – “потрібно спочатку ретельно перевірити його переконання, старанність у навчанні й особливо в політичному відношенні” (повідомити, де він перебуває в даний час і чим займається після навчання) (111, 189–190). Про О. Величковського тут мови не ведемо.

У відповіді ректорату семінарії Митрополитові ординараторові йдеться більше про навчання, літературну і наукову діяльність І. Вагилевича. Отже, “слабкий талантом” Вагилевич під час навчання “теологічним предметам приділяв недостатньо уваги, а здебільшого захоплювався збиранням народних пісень, написанням невеликих статей руською мовою, перекладом на руську мову історичних творів і т. ін. При всій пристрасності до руської мови він, все ж, не прагнув старанно засвоїти ні церковного співу, ні читання церковної мови” (112, 191). Нагадується, що за участь у підготовці конфіскованого твору “Русалка Дністрова” йому 29 серпня 1837 р. високою Крайовою президією оголошено сувору догану і попереджено, що в повторному випадку його буде виключено з духовного стану. Ректорат вважав, що “Вагилевич, теологічні й літургійні знання якого недостатні, а зв’язки з Росією підозрілі, зацікавлення спрямовані на заняття, які можуть пошкодити виконанню

⁸ *Стеблій Ф.* Митрополит Михайло Левицький і громадсько-політичне та культурне життя Галичини... – С. 27.

обов'язків душпастиря, очевидно, не може посідати духовну професію". Так, Я. Головацького до висвячення не допущено, як й І. Вагилевича (112, 192).

До Маркіяна Шашкевича повернулися на початку 1842 р. (!?). Митрополита консисторія звернулася до президії Галицького губернського управління із запитом про можливість призначення М. Шашкевича на посаду парафіяльного священика в с. Новосілки Золочівського округу⁹. За поданням деканату цей священик заслужував підвищення на посаду дійсного пароха. Але оскільки він фігурував у справах тих, які "були звинувачені у протизаконних діях", консисторія просила Крайову президію повідомити, "чи не перешкоджає це підвищенню Шашкевича на посаду дійсного пароха" (116, 198). Знову, як бачимо, пригадується давнє звинувачення у "протизаконних діях" у зв'язку "з виданням руського твору «Русалка Дністрова»".

Генерал-губернатор Галичини Ф. д'Есте своїм розпорядженням від 9 лютого 1842 р. залагодив справу, підняту в донесенні Митрополитичі консисторії, й таким чином було знято службове обмеження з М. Шашкевича, звинуваченого ще в 1837 р. (!) в порушенні цензурних правил. Цей дозвіл генерал-губернатора звучав як вердикт, що надалі мало бути підставою для лояльнішого ставлення до о. Маркіяна Шашкевича. "Оскільки порушення цензурних правил, яких допустився теперішній виконуючий обов'язки пароха Маркіян Шашкевич, було незначним, вже застаріло і не містило у своїй основі ніяких політично підозрілих мотивів, то вони можуть розглядатися як такі, що не стоять на перешкоді цьому священику в його духовному прошенні й переведенні його на вищу посаду" (117, 198).

Але на той час набрала розголосу справа колишнього вихованця Духовної семінарії Дмитра Мохнацького, про що згадувалось вище. Він неприховано зізнався, що, навчаючись у семінарії, нібито належав до "проросійської партії", котра, за його доносом, планомірно працювала в напрямі прихильності до Росії, змагалася за культивування російської мови і літератури. Головними верховодами в цій партії були М. Шашкевич, І. Вагилевич, М. Устиянович. Між іншим, про Маркіяна Шашкевича як одного з найбільш "діяльних членів партії" сказано, що це людина чудових здібностей, а за своєю діяльністю і впливом на інших уважається главою партії (121, 208). Про це керівник Львівського кримінального суду М. Віттманн повідомляв президію Галицького губернського управління, а керівник президії у свою чергу інформував Міністерство внутрішніх справ Австрії, рекомендувавши старості Золочівського округу, де в с. Новосілки Шашкевич виконував обов'язки парафіяльного священика, встановити за ним "постійний пильний нагляд" (123, 218).

У доповнення Крайова президія 16 вересня 1842 р. направила запит до митрополита М. Левицького, щоб з'ясувати причини тривалих відлучень М. Шашкевича з Духовної семінарії в останні три роки його навчання ("коли, як часто, на який час і з якою метою" він виїжджав із семінарії) (124, 219). Такі питання виникали на підставі зізнань Д. Мохнацького, з яких випливало, що ці поїздки здійснювалися в інтересах росіян. Митрополита консисторія (віддамо належне) відповіла, що М. Шашкевич, який із 23 березня 1842 р. утверджений на посаді дійсного парафіяльного священика в селі Новосілки, справді, в останні три роки навчання в семінарії "за порадою лікаря" для зміцнення здоров'я раз на рік із дозволу консисторії виїжджав до своєї матері у с. Княже Золочівського округу.

⁹ Записки НТШ. – 1911. – Т. 106. – С. 124, 125.

Дозвіл консисторії видавався щоразу на чотири тижні, та М. Шашкевич ніколи не повертався у визначений термін, залишаючись на довший час у селі (126, 221). Нарешті у Губернаторстві дійшли висновку, що існування та діяльність проросійської партії у краю дуже невірогідна, а достовірність свідчень Д. Мохнацького завдяки проведеному розслідуванню ставала сумнівною. За таких обставин даліше розслідування цієї справи не вважали доцільним (128, 222).

Щоправда, ще перед цим Міністр внутрішніх справ Австрії Й. Зедльницький 16 жовтня 1841 р. запропонував імператору Австрії Фердинанду I зобов'язати президію Галицького губернського управління вжити всіх заходів для викриття будь-якої діяльності в Галичині на користь Росії. У свою чергу, міністр запевнив, що також буде турбуватися, щоби галицькі органи влади докладали всіх зусиль “як шляхом ретельного контролю за допомогою цензури за творами руської літератури, так і шляхом взаєморозуміння з керівництвом греко-католицького духовенства та іншими відповідними поліцейськими засобами”, щоби можливі такі підступи “своєчасно розкрити і шляхом ефективних заходів знешкодити” (127, 223).

Саме тут повернемося до М. Шашкевича, якому залишилося півроку земного життя. Опинившись у Новосілках, де, як і в Нестаничах, був “гноблений крайньою вбогістю та нуждою”, адже заробітної платні (конгруї) йому не виплачували, а з “великих моргів” збирав “так мало зерна” (Михайло Возняк). Він пише в листі до Михайла Козловського про своє захоплення альманахом “Ластівка”¹⁰, упорядкованим Євгеном Гребінкою, поезіями Могили (Амврозія Метлинського), повістями Григорія Квітки-Основ'яненка, запрошує родича на хрестини новонародженого другого сина (129; 224, 226; 130, 227). Але хвороба посилювалася і вже наприкінці вересня 1842 р. він просив унівського декана Андрія Дольницького, щоб його на деякий час звільнили від виконання повинностей священника. За нього в Новосілках править парох сусіднього села Филімон Граб'янка. Навесні після остаточного висновку лікаря бути на цьому світі о. Маркіянові залишилось недовго. Ще перед цим він довідався, що є незайнята посада священника в Золочеві, й просить консисторію перевести його туди. Нарешті прохання задовольняють, але Шашкевич не дізнався про таку ухвалу. 7 червня 1843 р. він помер.

Із листа Платона Лукашевича до І. Вагилевича з Березані від 3 жовтня 1843 р. дізнаємося про ознайомлення Тараса Шевченка з “Русалкою Дністровою” та оцінку художньої досконалості альманаху (136, 230). У листі до М. Погодіна від 26 липня 1843 р. І. Вагилевич повідомляє про смерть “южноруського літератора” М. Шашкевича, іздателя “Русалки Дністрової”, характеризує його як людину, вченого, перекладача. Цю сумну звістку в листі до О. Бодяньського від 5 листопада 1844 р. сповіщав і Я. Головацький, наголосивши, що “сей високим дарованієм обдарений муж був так же великим любителем і цінителем народності” (145, 240).

Яків Головацький як автор у статті “Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу” написав про свого побратима за часів “Руської Трійці”: “Най же буде і Маркіяну Шашкевичеві від нас щира подяка за його труди і роботи, а коли не за множество і докональність його діл, то за щире родолюбиве серце, за вплив і науку його, за

¹⁰ У альманасі “Ластівка”, який видав у 1841 р. в Петербурзі Євген Гребінка, були надруковані поезії Тараса Шевченка “Причинна”, “Думка” (“Вітре буйний”), “На світлу пам'ять Котляревському”, “Думка” (“Тече вода в синє море”) та розділ “Галайда” з поеми “Гайдамаки”.

те, що сам дорогу справу знайшов і другим показав, і що твердо устояв напротив супротивних хвиль. Від усіх добрих русинів честь і вічна слава!” (158, 259).

Своє слово про Маркіяна Шашкевича та видавців “Русалки Дністрової” і на той раз сказала Митрополита консисторія. У донесенні президії Галицького губерньського управління від 23 березня 1847 р. вона повідомляє, що священник-кооператор при парафії у с. Пістинь Коломийського округу Я. Головацький на основі великого рішення допущений до конкурсного іспиту священника с. Хмелева Чортківського округу. Тільки він і далі повинен перебувати під відповідним наглядом його духовного керівництва, тому після канонічного призначення Я. Головацький “був уведений 3 березня у повноваження і обов’язки священника у Свідові”, а також поставлений під дальший нагляд Заліщицького декана. Крайова президія дала вказівку Чортківському окружному старосту, що той священник (Я. Головацький), коли давніше у час навчання “у політичному відношенні викликав підозру.., повинен бути підданий поліцейському нагляду і будь-які гідні уваги спостереження за його поведінкою повинні надсилатися сюди” (Галицькому губерньському управлінню) (160, 260).

Цензурне питання наближалось до свого завершення. Президія Галицького губерньського управління ще раніше звернулася до Міністра внутрішніх справ Австрії із проханням повернути матеріали слідства про видання в обхід львівської цензури “Русалки Дністрової”. Це потрібно було для рішення подальшої долі збережених примірників відхиленого твору. Міністерство не мало заперечень щодо позитивного розв’язання цієї проблеми (148, 241).

Однак від того рішення ще потрібно було чекати довгих чотири роки. Остаточно справа “Русалки Дністрової” закрилась, коли намісник Галичини А. Голуховський повідомив деканат філософського факультету Львівського університету про дозвіл на видачу Я. Головацькому конфіскованих примірників “Русалки Дністрової”. Процитую це повідомлення. “Професор руської мови в університеті Яків Головацький звернувся з проханням повернути йому конфіскований у 1837 році (минуло відтоді 12 років – В. Г.) тодішнім управлінням цензури тираж 600 примірників надрукованого в Буді руського твору під назвою “Русалка Дністрова” (Руські народні пісні), передан[ого] бібліотеці університету. Я задовольнив це прохання і зобов’язав дирекцію бібліотеки, щоб дозволила видати прохачеві ці книги. Ставлю до відома про це деканат на предмет повідомлення професора Головацького. А. Голуховський” (171, 275).

На початку 1846 р. у Відні вийшов з друку альманах “Вінок русинам на обжинки” (перша частина), упорядником якого був І. Головацький, брат Якова. До нього увійшло близько двох десятків поезій Маркіяна Шашкевича. У листі до брата Якова-Ярослава від 29 квітня 1846 р. Іван-Богдан Головацький (тут збережено їх прибрані імена) повідомляє про те, що надіслав у Галичину й на Буковину примірники альманаху “Вінок русинам на обжинки” та про відмову вищого духовенства прийняти їх.

“Накінець, брате, – пише автор листа своєму адресатові, – Ти мене перестерігав, але вже запізно, щоб “Вінок” перед часом не попався в руки декотрих великих панів; но на щастя, от тиждень тому, получив я послану книжку з письмом навороти від нашого митрополита, не відпечатану, з приміткою: Wind nicht angenommen!! (не приймається). Але чернівецький Гакман (Євгеній Гакман – православний церковний діяч на Буковині, чернівецький єпископ, згодом митрополит. – В. Г.)

відпечатав, переглядів і відписав, що “не пріймаєт более потому, что тая книга ни по грамматике, ни по духу словенскаго языка на Буковине употребляемого сочиненна”, і, відіславши (мною франковану) книжку поштою листовою, сподобив мене 2 зол[отих] ср[іблом] порто заплатити!..” (виділення в тексті листа автора. – В. Г.) (154, 251). Припис чернівецького єпископа, “сочиненного” на “словенском языке” не коментую – він сам за себе промовляє.

Отим “нашим митрополитом” і був М. Левицький, котрий, зрозуміло, не писав цитованих слів “не приймається”, – у консисторії комусь було доручено відправити “письмо навороти” (зворотньо), не відкриваючи пакунка. Вже прізвище “Головацький” наворотло вищий духовний клір на небажані думки, адже щойно була опублікована стаття “Становище русинів у Галичині” (про автора ходили різні здогади) і в тому ж “Вінку” поміщені спомини Якова Головацького “Пам’ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу”, де автор став на захист “Русалки Дністрової”, яка “в нещасливу годиноньку уродилася”, підніс Шашкевича як “зірничку розсвіту нашого”, бо ж “бистроу мислею обняв він бувшеє і теперішне, кинув гадок кілька в будуче...” (158, 254). У той же час, як пише автор, І. Вагилевича утримували від висвячення, вимагали, щоб він нічого не писав і не друкував “ні в межах країни, ні за кордоном”, інакше не буде рукоположений в чин ієрейський. А І. Вагилевич – “безневинний книжковий хробак, який тілом і душею відданий слов’янській літературі, і, незважаючи на деякі недоліки і хибні погляди, міг би зробити багато корисного” (155, 251). Підтриманий такими хвальними словами, як “Бог – дай то-ся Гаврили, й на камені родили” (А. Могильницький); “Ви знаєте хто і що нам найбільше на перешкоді” (Р. Мох), Я. Головацький у своїх статтях та листуванні засуджує переслідування зачинателів нової української літератури в Галичині, він негативно висловлювався про вище духовенство – “наставників духовних”, від котрих “денекотрі за двигнення материнського языка і умної словесності руської ... страсті перетерпіли”.

На пропозицію стати редактором часопису в листі до Рудольфа Моха від 17 вересня 1848 р. Яків Головацький писав слова, від яких згодом ладен був відмовитися. “...Я лиш боюся, чи не треба би припадком під час виречитися свого переконання, свого правого становища яко русин, зрадити тій хоругві, котрій присягав-єм не перед урядом яким людським, не тепер, а тогди, коли-м прийшов до сознання, але перед совістю, перед Богом, перед судом роду свого. Тої барви я боюся зрадити, і тої барви не скину ні за що, не продам за ніякі почесті. Волю вічно мовчати, бо навчила нужда в глибині серця закопувати найсвятішії чувства, таїти перед лукавим світом, як би-м мав зрадити або скривдити стремління народне...” (171, 267–268).

Він ще допомагав братові Івану в підготовці до видання “Вінка русинам на обжинки” (1846), до першої частини якого ввійшла основна частина поетичної спадщини Маркіяна Шашкевича, став видавцем Маркіянової “Читанки для малих дітей школьного і домашнього употреблення” (1850) (М. Шашкевич упорядкував читанку ще в 1836 р.). У статті “Пам’ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу” (1846) навів тексти трьох “Псалмів Русланових”: І. “Хто з Богом, Бог з ним”; ІІ. “Великий єсть Бог”; ІІІ. “Віра серця мого, як Бескид”. До третього псалма додана така примітка Я. Головацького: “Кажеш, приятелю, що простим язиком нашим не можна [творити], лиш о домашніх щоденних речах бесідувати, що руський народний язык

зовсім не спосібний до вираження вищих понять. От тобі показав живим приміром Шашкевич, як можна взнестися високо, як можна своїм наріччям без чужої примішки і найвищі поняття о Бозі гладко виговорити – та ще як сильно, як мудро, як положительно, основно! ... Шашкевич не рік, не два виучував і розбирав народну бесіду – тепер видши, як єму гнеться всюди під лад!?” (158, 258).

М. Шашкевич, який в останні роки життя виконував обов'язки священика у віддалених від Львова селах, уже не міг брати діяльної участі в тих перипетіях, котрі снувалися навколо його імені: чи то зізнань обмовника Д. Мохнацького, чи пояснень до цих зізнань керівника Крайової президії Франца Кріга, або його запиту до митрополита М. Левицького про відлучення із семінарії Шашкевича в останні три роки навчання. Увесь вільний від виконання душпастирських обов'язків час він віддавав праці над перекладом Євангелій, створенням Словника руської мови, трудився він і над “Граматикуо руською”.

Я. Головацький ще відвідав М. Шашкевича в Новосілках, узяв деякі матеріали до друку (в т. ч. до “Словника руського”) і написав у статті, присвяченій Маркіянові-Руслану: “Книжки його, старі рукописи слов'янські, котрих назбирав немало, власні письма і рукописи, лишилися у вдовиці небіжчика або по приятелях його”. Більше про спадщину Маркіяна сказав син поета Володимир Шашкевич. Багато з того, що написав батько, не дійшло до читача. “То певне, що тільки мала частина єго творів надрукована; далеко більша часть пропала то в добрих приятелів, таких як Я. Головацький, то таки у моєї матері, котра, не знаючи цінності цих паперів, не ховала їх, а так брав, хто хотів та на що хотіли... Я був малим хлопцем при смерті батькової... Не знав ціни [тієї] спадщини, а коли пізнав її – мало що й лишилося з неї”¹¹.

На фоні мовних переконань членів “Руської Трійці”, особливо періоду видання “Русалки Дністрової”, митрополит М. Левицький (поряд з ініціюванням реформування українського шкільництва в період єпископства на Перемишльщині, запровадженням української мови у школах з українським контингентом учнів, відкриттям численних парохіяльних шкіл для катехизації й навчання священиками селянських дітей) дотримувався думки, що ця проста мова не є “виробленою”, і вона не може рівнятися з розвиненими мовами країн Європи. На думку професора М. Шалати, діяльність митрополита М. Левицького, що свої відозви до духовенства писав латинською або польською, викликала певні застереження. Євидентно, є його вина в тому, що не вийшов у 1834 р. альманах “Зоря”, як і в тому, що митрополит “не зумів належно оцінити значення «Русалки Дністрової» і взяв участь у каральній санкції супроти її творців”¹².

Маємо й точку зору, яку обґрунтовує інший шашкевичезнавець. Ідеться, отже, про те, що митрополитові М. Левицькому, на чому наголошує Ф. Стеблій, як главі Церкви, “потрібно було виявити велику мужність і неабиякий хист та докласти

¹¹ *Петраш О.* Подвижники української ідеї: Маркіян Шашкевич та його побратими / О. Петраш. – Тернопіль, 1996. – С. 56.

¹² *Шалата М.* Митрополит Михайло Левицький і літературне життя Галичини періоду “Весни народів”... – С. 117.

неймовірних зусиль, щоб уберегти Церкву та її паству від будь-яких катаклізмів і домогтися оптимальних у тодішній ситуації умов для налагодження церковно-релігійного і громадсько-культурного життя на території архієпархії, що охоплювала всю українську частину Галичини”¹³.

Так, у тодішній ситуації митрополит виявляв “цілком умотивовану обачливість”, але вже надто ретельно виконувалися розпорядження керівництва президії Галицького губернського управління щодо перевірки підозр участі духовенства та студентів Галичини в таємних організаціях, наявності проросійських настроїв серед вихованців духовної семінарії; особливо запобігливо реагував на вимоги інших органів місцевої влади (директора поліції, керівника кримінального суду) про здійснення контролю і встановлення нагляду за вихованцями семінарії. Митрополита консисторія видавала свої розпорядження ректорату духовної семінарії про необхідність перевірки та вилучення видань у юних теологів (книжок, рукописів, відозв), притягнення до відповідальності окремих порушників. Декотрі запідозрені семінаристи, насамперед видавці “Русалки Дністрової”, а також І. Головацький, М. Устиянович та інші були під постійним наглядом.

Митрополит М. Левицький 9 березня 1841 р. підписав прохання до президії Галицького губернського управління дати політичну характеристику колишнім випускникам семінарії І. Вагилевичу та Я. Головацькому на предмет їх придатності до прийняття духовного сану. А 4 січня 1842 р. (!) Митрополита консисторія звернулася до Крайової президії із запитом про можливість призначення М. Шашкевича на посаду парафіяльного священика (він згідно із доданим деканальним свідоцтвом належно виконував свої професійні обов’язки і заслуговував такого підвищення). Ще 28 серпня 1837 р. звинуваченим “у протизаконних діях” видавцям “Русалки Дністрової” були винесені суворі догани із попередженням за публікацію цього твору в Угорщині (в обхід місцевої цензури). Вочевидь, високі духовні чини у консисторії не розуміли, що в генерал-губернаторстві вже, напевне, почали забувати про те порушення цензурних правил, яке було “незначним, вже застаріло і не містило у своїй основі ніяких політично підозрілих мотивів” (117, 198).

Таким чином залагоджувався запит Митрополітової консисторії, так, за словами Я. Головацького, М. Шашкевич, не приставши “на лестні пропозиції, які йому давано, аби висвятився нежонатий і лишився при консисторії в надії заслуг” – “не бажав ні достоїнств, ні слави”, “переконаний о правості своїй, в чистоті серця, терпеливо зносив усі наруги і укури, лишень часом з-під жалісного серця виривалася яка журна думка” (158; 256, 258).

Маркіяна Шашкевича із Духовної семінарії було виключено, і рідний батько відмовився від сина, а згодом його поновлено на навчання, і він, усвідомлюючи дух доби, організував гурток “Руська Трійця”, зусиллями якого було видано альманах “Русалка Дністрова”, за що видавці були покарані й переслідувані. Найбільше терпіти довелося Шашкевичу, що обрав стан духовний, в котрім прагнув жити з народом, його засилали у найвіддаленіші сільські парафії, де переносив злиденні умови побуту, був позбавлений “найнеобхідніших засобів до життя”, не відступала важка хвороба. За життя поета оминуло належне поцінування, не завжди бралися

¹³ *Стеблій Ф.* Митрополит Михайло Левицький і громадсько-політичне та культурне життя Галичини... – С. 24.

до уваги його літературні, мовознавчі, фольклористичні праці, просвітницька робота. Він був забутий на довгі роки.

На протилежному полюсі – М. Левицький, який відразу після навчання працював на посаді префекта семінарії (очевидно, своїми здібностями привернув увагу духовного керівництва), далі викладав богослов'я і церковне право у Stadium Ruthenum. А після висвячення став парохом у соборі св. Юра, дослужився до крилошанина Галицької митрополії, став Перемишльсько-Самбірським єпископом, Галицьким митрополитом. У церковних та суспільних колах монархії М. Левицький користувався авторитетом, у 1846 р. Рим надав йому титул кардинала, а в 1848 р. його іменовано примасом коронного краю Галичини. Любив парадність, церемонність, за його ініціативи відбулося оновлення в опорядкуванні архітектури собору св. Юра, своєму одягу надавав ошатності. Залишилася широка іконографія митрополита, свої портрети він замовляв провідним тогочасним майстрам, і ці полотна вписувалися у зразки парадного живопису епохи. Унівський монастир, за його задумом, було перетворено на Митрополиччу резиденцію, де М. Левицький упокоївся 14 січня 1858 р. і був похований в монастирській Церкві Успія Пресвятої Богородиці.

М. Шашкевичу, що лише виконував обов'язки (дійсним парафіяльним священиком села Новосілки утверджений 23 березня 1842 р.), не міг дозволити ошатності в одязі; замовити собі портрет в художника можливості не мав, тому фотозображення сина Володимира послужило пізнішим митцям для відтворення образу поета, який, як відомо, помер у віддаленому від Львова селі й був похований в чужому комірному гробівці.

Загальновідомо, що митрополит М. Левицький 20 травня 1838 р. висвятив М. Шашкевича. Можливо, він був присутній у семінарії 12 лютого 1835 р., де вперше семінарист М. Шашкевич виступив з промовою руською (українською) мовою, яка мала великий успіх (представників консисторії запрошували на такі урочистості). Так, у період митрополитства М. Левицького у Львові (1850 і 1853 рр.) виходила перша українська “Читанка”, упорядкована М. Шашкевичем. Та найбільше зустрічей між поетом і митрополитом відбувалось заочно, у результаті довгого світського і церковного “церемоніалу” навколо “Русалки Дністрової”.

Не забуваємо про вшанування пам'яті Маркіяна Шашкевича єпископом Григорієм Яхимовичем і членами Головної Руської Ради 2 травня 1848 р. у палаті капітули собору св. Юра. Все це відбувалося в часи Архієпископа Львівського і Митрополита Галицького М. Левицького.

Поет М. Шашкевич і митрополит М. Левицький постають у різних вимірах на фоні суспільних обставин Галичини першої половини ХІХ ст.; їх внесок в культурно-просвітне та духовно-церковне життя краю на окремих площинах поступу був значний, хоч здійснювався на неоднакових рівнях соціального стану і особистої ваговитості; їх шлях тягнувся паралельно, інколи перетинаючись у колізіях культурного і релігійного контексту. Митрополитові у силу його увінчування званнями в Католицькій церкві довелося нести тогу між політичною відповідальністю та церковними обов'язками.

Ці обидва вихідці зі священничих родин увійшли в українську духовність. Один – як будівничий церковно-громадського життя української спільноти в підавстрійській Галичині, другий – як речник національно-культурного відродження

краю, творець нової літератури на західноукраїнських землях. Різною була доля кожного з них в культурно-політичній історії, рівно ж і особиста доля упродовж несхожих життєвих шляхів, адже талан поета і жереб митрополита завжди були відмінні, до того ж зоря поета згасла надзвичайно скоро, а митрополит, уособлюючи добу розвою Греко-Католицької Церкви, керував нею більше сорока років.

Однодумці М. Левицького періоду його єпископства у Перемишлі та середовище поета часів навчання в Духовній семінарії своїм головним завданням вважали усвідомлення ролі руської (української) мови, її внеску в розвиток літератури. Підтримуючи ініціативи Перемишльського культурно-освітнього гуртка, що став “одним з перших пробісків національного почуття” галицьких українців (Іван Франко), М. Левицький, проте, належно не оцінив сміливого почину членів “Руської Трійці”, видання ними альманаху “Русалка Дністровна”, яка стала справжнім маніфестом національно-культурного відродження.

І вельми суттєво, на мою думку, яка заснована на огляді документальних джерел, використаних у розвідці, основним критерієм оцінок митрополитом Маркіяна Шашкевича було розуміння його як особи духовної, – М. Левицький дивився на нього як на людину священничого стану (“Шашкевич – отець”), а не як на літератора (“Шашкевич – поет”). Згадаймо оте висловлювання з висновку Його ексцеленції на збірник “Зоря” (27 травня 1835 р.): як кандидатів священничого стану М. Шашкевичу треба обирати належне поле діяльності: теологію, мораль, церковну історію – там слід випробовувати себе в народній мові, “написати загальнокорисну моральну книгу для народу і тим відзначитися” (10, 63). Не було взято до уваги, що у відведений їм історичний період ці греко-католицькі священники були письменниками, громадсько-культурними діячами, які творили нову літературу, розвивали рідну мову, писали наукові розвідки з проблем історії, лінгвістики, фольклористики. Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, Микола Устиянович, Антон Могилинецький, Рудольф Мох – всі вони були священниками. Як писав І. Вагилевич у листі до М. Максимовича від 7 березня 1837 р., тут у нас немає іншого чину, “окроме попівського” – “усе попове” (25, 81–82).

Безсумнівно, що цензурування “Русалки Дністровної”, конфіскація в 1837 р. основної частини тиражу альманаху, що був схований в підвалах університетської бібліотеки до 1849 р., постійне переслідування видавців органами влади, ота застережлива опіка дирекції семінарії та напоумлення Митрополичої консисторії членів гуртка “Руська Трійця” позначилися не тільки на особистій долі М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького, але й на культурних процесах доби, негативно вплинули на розвиток нової української літератури в Галичині.

Коли галицькі українці понесли в серці пам’ять про Маркіяна Шашкевича і його ім’я наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. сягнуло вершин культу, на ту пору наступні видатні постаті Греко-Католицької Церкви віддали шану речникові національного відродження. Віддаймо належне і тим мужам Церкви: і митрополитові Сильвестрові Сембратовичу, котрий разом із “Просвітою” згромадив процесію і провів похоронний похід Львовом у час перепоховання М. Шашкевича 1 листопада 1893 р.; і митрополитові Андрею Шептицькому, який у 100-річчя від дня народження поета взяв участь у всенародному святкуванні на Святоюрській площі та на Личаківському цвинтарі в 1911 р., де на могилі виголосив слово “Йти в народ – це

праця духовенства”, вказавши на значення чину “великого поета, заслуженого для Церкви і Вітчизни робітника”: “Нас збрала днесь велика ідея, котрої Маркіян був неначе прапором, – наголосив митрополит. – Ця гадка, ще перед літами була могутим товчком цілого нашого народного відродження, є днесь еще для нас всіх і на віки остане кирницею живої цілючої води, що зрошує лани нашого церковного і народного життя і все відсвіжує зелень надії на будуче”¹⁴.

У 100-річчя від дня смерті М. Шашкевича прозвучало на Личаківському кладовищі надгробне слово патріарха Йосифа Сліпого, який ніби підсумовуючи, сказав: “Тим самим став о. Маркіян вістуном великої ідеї національного відродження. Правда, дехто хотів би обнизити ці заслуги, але дарма. Бо й сучасники, і потомки дякували йому за той вогонь, що запалив у їх грудях. І поклін Головної Ради 1848 р. для свого духовного батька, і триумфальне перенесення його тлінних останків до Львова, і святкування його пам’яті впродовж століття, і наше ціле церковне і громадське життя – це найкраща відповідь на всякі такі заміти”¹⁵.

Десь у далекому минулому залишилися “всякі заміти”, що за життя М. Шашкевича силкувалися “обнизити” його заслуги як “зірнички розсвіту нашого”, “вістуна великої ідеї національного відродження”, якого кївська газета “Рада” в 1911 р. назвала “апостолом Наддністрянської України й символом всеукраїнського єднання”, і місце йому давно готове серед інших діячів такої ж всеукраїнської ваги¹⁶.

Василий Горинь. Поэт Маркиян Шашкевич и митрополит Михаил Левицкий (хроника одной цензуры)

Проанализированы отдельные страницы биографий поэта Маркияна Шашкевича и митрополита Михаила Левицкого, определен их вклад в культурно-просветительные и духовно-церковные процессы в крае. Отмечено, что выходцы из священнических семей вошли в “украинскую духовность”: первый как строитель церковно-общественной жизни украинского общества в Галичине, второй как представитель национально-культурного возрождения края, создатель новой литературы на западноукраинских землях.

Ключевые слова: М. Шашкевич, М. Левицкий, Львовская духовная семинария, цензура.

Vasyl Horyn. Poet Markiyán Shashkevych and Metropolitan Mykhailo Levytskyi: a chronicle of censorship interference

The article analyses some aspects of biographies of a poet Markiyán Shashkevych and Metropolitan Mykhailo Levytskyi. It establishes their role in invigorating cultural, educational, church and religious processes in the region. It points out that these two descendants of priests' families became spiritual leaders of Ukrainians: the first one as a spokesperson of national and cultural revival, and creator of modern literature on western Ukrainian lands, the latter as an establisher of church and public life of Ukrainian community in Galicia under the Habsburg rule.

Key words: Markiyán Shashkevych, Mykhailo Levytskyi, Lviv Theological Seminary, censorship.

¹⁴ Шашкевичіяна (Вінніпег). – 1972. – Ч. 17/18. – С. 366.

¹⁵ Шашкевичіяна (Вінніпег). – 1967. – Ч. 8/9. – С. 171.

¹⁶ Рада (Київ). – 1911. – № 233, 16 (29) жовтня.